

De stiltes van Jon Fosse

Door Janita Monna

De Noorse toneelschrijver Jon Fosse (1959) is wereldberoemd. Zijn stukken worden opgevoerd van Berlijn tot Japan tot Amsterdam. Minder bekend is dat Fosse ook gedichten schrijft. In zijn eigen land verschenen meer dan vijf bundels poëzie. Dat het toneel zo nu en dan opduikt in die gedichten is niet verwonderlijk:

IETS OVER DE TONEELSPELER

in wat zich roert als het leven altijd in verweesde beweging is iets rustig en zwaar als het leven zelf zwaar is Voor sommigen wordt het leven te licht en tegelijkertijd te zwaar en zij stappen uit het gebeuren en staan daar wankel beschaamd en weten niet wat te zeggen ze hebben niets te zeggen en daarom moet er iets gezegd En ze stappen naar voren met passen licht en doelgericht als de wind stappen ze naar voren en dan staan ze daar zwaar van zichzelf in elkaars licht terwijl de schaamte vervliegt gewichtloos als de engel van de hond

En dan gaan de vleugels van de engel open en vouwen zich om hen heen

En dan is het gezegd

vertaling: Marianne Molenaar

Het gedicht leest als een rake typering van zijn eigen toneelwerk. Daarin zijn vaak personen te zien, een man en een vrouw, tussen wie de communicatie moeizaam verloopt. Er vallen veel, heel veel stiltes (‘ze hebben niets te zeggen’) en als om die stiltes te bezweren is er nogal wat leeg gebabbel.

In Nederland werden verscheidene stukken van Fosse opgevoerd. Zo waren *Winter*, *Een zomerdag* en *De nacht zingt zijn eigen lied* te zien bij Het Zuidelijk Toneel, in regie van

Olivier Provily. In de inleiding bij de tekstuitgave van het stuk verklaarde Provily zijn fascinatie voor het werk: ‘Het gaat Fosse om de beschrijving van wat er tussen mensen gebeurt. (...) Fosses personages zijn vaak zoekende mensen, verdwaald in het moderne leven. Vaak trekken zij zich terug, proberen buiten de jachtige, snelle maatschappij hun geluk te vinden. (...) Fosse formuleert een grondstructuur van het menselijk samenleven; men wil graag met de ander samen zijn, maar tegelijkertijd wil men zijn eigen vrije ruimte behouden.’

In *De nacht zingt zijn eigen lied* hebben de hoofdpersonen geen naam, ze heten slechts Jonge vrouw, Jonge man, Vader, Moeder. De Jonge vrouw en de Jonge man hebben net een zoon gekregen, maar gelukkig zijn ze niet. De Jonge man ligt op de bank en leest, hij hoopt schrijver te worden, maar ontvangt afwijzing na afwijzing. De Jonge vrouw wil erop uit, mensen zien. Er is ongemak en onbegrip, woordenwisselingen worden afgewisseld met stiltes en (korte) pauzes, en als om de geremde communicatie tussen de personen te benadrukken gebruikt Fosse maar een beperkt scala aan woorden en zich herhalende zinnnetjes.

**Jonge vrouw:
Ik denk dat ik naar de winkel moet om iets voor het bezoek te halen
lacht kort**

**Moeder en vader:
door elkaar heen
Dat hoeft niet
Dat is niet nodig**

**Jonge man:
Ja jullie komen een beetje onverwacht**

**Moeder
We waren wat vroeg
ja
tegen de Jonge vrouw
ja neem ons niet kwalijk**

**Jonge vrouw:
Dat geeft niet**

**Moeder:
tegen de Jonge vrouw
We komen gewoon even aanwippen**

**maar even
We gaan zo weer weg
legt uit
Ja ze hebben de dienstregeling van de bus veranderd**

vertaling: Tom Kleijn

Behalve gedichten en toneel, schreef Fosse ook verscheidene romans, essays en kinderboeken. Alles wat hij schrijft komt uit dezelfde bron. ‘Soms maak ik een toneelstuk van een gedicht of een roman van een toneelstuk’, lichtte hij toe in een interview in *NRC Handelsblad*. ‘Op die manier zoek ik een andere benadering, want ik geloof niet in rotsvaste waarheden.’ Fosses stijl is kaal en de stiltes in zijn toneel zijn wel te vergelijken met het wit in de poëzie. ‘In mijn werk zijn de terzijdes, de onaffe zinnen en stiltes van belang. Ook in het dagelijks leven merk je dat mensen met stilte vaak het meeste zeggen.’ Opvallend is dat Fosses poëzie, waarvan maar weinig in het Nederlands beschikbaar is, minder open plekken kent dan zijn toneel. Zijn poëzie heeft eerder iets beschrijvends, is meer ingevuld. Soms lezen zijn gedichten bijna als regie-aanwijzingen:

En je kijkt toe en keert je naar wat er niet is zoals ook ik de hele tijd gekeerd ben naar wat er niet is in jou

Boven *De Naam*, dat in Nederland werd opgevoerd bij de Theatercompagnie in regie van Jacob Derwig, hangt de onuitsproken vraag of een vader een dochter heeft zwanger gemaakt. In het interview uit *NRC* reageerde Fosse: ‘Ik weet niet of de vader zijn dochter zwanger heeft gemaakt. Ik heb er nooit aan gedacht, dus ik denk van niet. (...) Ik begrijp dat spelers en regisseurs een verklaring nodig hebben, maar van mij mag dat geheim gerust zo blijven. Ik bouw geen plot op, zoals Ibsen, ik begin te schrijven, in mijn werkkamer of boot. Dan komen de zinnen vanzelf. Die zinnen vormen het verhaal.’ Derwig zei over het stuk: ‘*De Naam* is zeer zorgvuldig geschreven, gecomponeerd als een minimalistisch muziekstuk, met bijzonder precieze en dwingende regie-aanwijzingen, waarin Fosse niet onder doet voor Samuel Beckett.’

In een van zijn essays noemde Fosse Beckett als een auteur in wiens werk een ‘silent voice’ te horen is. En juist aan die ‘stille stem’ is volgens hem goed theater en goede literatuur te herkennen. Het is een stem geladen met ongekende betekenis, een nauwelijks op te merken stem, die volgens Fosse ook te beluisteren is in het werk van zijn Zweedse collega-toneelschrijver Lars Norén.

Van Fosse (1959) verscheen in Nederland de roman *Ochtend en avond*, over de oude visser Johannes die op een ochtend wakker wordt en merkt dat alles hetzelfde is, maar toch net

anders. Door zijn ogen wordt het ochtendritueel met koffie, shagje en wandeling naar de haven beleefd, we lezen zijn gedachten bij de wonderlijke ontmoetingen met gestorven vrienden en zijn dode vrouw. Het zijn, zo blijkt, de gedachten van iemand in het grensland tussen leven en dood. *Ochtend en avond* is een monoloog interieur vermengd met flarden van gesprekken. Punten ontbreken. Dat voortgaande gesprek is misschien het andere uiterste van de stiltes die zo kenmerkend zijn voor het toneelwerk. Maar ook in het proza is de wereld stil. Het is een wereld waar de klank van vissersnetten, van voetstappen in stille straten, waar het ruisende geluid van de zee overheerst. ◀

Foto Ik ben de wind, Nationaltheatret

Ik ben de wind

Eg er vinden door Nationaltheatret uit Oslo

dinsdag 15 juni, 20.00 uur ▶ grote zaal

De Noorse dichter Jon Fosse is dit jaar als festivaldichter te gast in Rotterdam. Tijdens het festival is Fosses theaterstuk *Ik ben de wind (Eg er vinden)* te zien in een bijzondere uitvoering door het Nationaltheatret uit Oslo. Ole Johan Skjelbred en Fridtjov Sâheim spelen ‘de ene’ en ‘de andere’. In dit stuk keert Jon Fosse terug naar een kernmotief in zijn werk: twee vrienden die elkaar tot een bepaald moment heel na stonden, maar toen ieder hun eigen weg zijn gegaan. *Ik ben de wind* speelt zich af in een imaginaire of nauwelijks aangeduide boot en de handelingen worden ook niet uitgevoerd, maar aangeduid. De regie is in handen van Eirik Stubø. De voorstelling is in het Noors met Nederlandse en Engelse boventiteling.

Jon Fosse leest op woensdag 16 juni om 20.00 uur zijn gedichten en fragmenten uit zijn nieuwe roman *Slapeloos*. De Nederlandse vertaling hiervan verschijnt bij uitgeverij Wereldbibliotheek.